

IRODALMI SZEMLE.

Források Brassó város történetéhez.

Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó. Herausgegeben auf Kosten der Stadt Brassó von dem mit der Herausgabe betrauten Ausschuss. IV. Band. Brassó. Druck von A. Gust. 1903. XCVII + 647. l.

Nemrégiben jelent meg Brassó város kiadásában a Brassó város történetére vonatkozó források IV. kötete, mely azokat a krónikákat és naplókat tartalmazza, melyek vagy magát a várost, vagy pedig a Barcaságot közelebbről érdeklik. A kötetben húsz krónikást, naplófeljegyzést stb. találunk, melyek közül némelyiknek rövid ismertetésére e helyt is ki fogunk térni, annál is inkább, mert közülök több, részleteiben általános érdekre is számíthat; Erdély történetéről meg nem emlékezni egy szerepet játszó város eseményei följegyzése alkalmából bizonyára nem lehetett. Természetes, hogy használhatóságuk mértéke különböző, sőt ott is, hol mint szem- vagy fültanúk, tehát közvetlen értesülés alapján irnak, kritikával használandók, mert íróikat vallási és nemzetiségi tekintetek nagyban befolyásolták; azonban még így is, mint subjective írók, tehát mint egy néposztály, felekezeti vagy faj szellemének és gondolkodásmódjának kifejezői, — teljes figyelmet érdemelnek.

A kötetben első helyen közölt krónika, a *Breve Chronicon Daciae* tulajdonképen nem érinti Brassó történetét; a kötetben azért talált helyet, mert a brassói evang. városi templom falára volt ez a krónika feljegyezve (innen a neve: Wand chronik), honnan Ziegler Márton 1691-ben lemásolta. A krónika 1143-al kezdődik, mikor: „Secundus avus Andreae regis Saxones evocavit in Transsilvaniam“ és 1571-el végződik.

Fontosabb ennél *Sutoris Pál* krónikája az 1203—1620-ig terjedő eseményekről; kútfőül azonban csak a XVII. század első éveire vonatkozólag használható, melyben ő is élt. Jellemzi őt az élénk előadás és a szemléltetőség, de különben elfogult író; az olyanféle kifakadások, mint pl. a földvári esatánál, vagy Báthory Gábor uralkodásánál, nem ritkák; mutatóul egy néhányat közlünk

is; így mikor leírja, hogy Báthory Gábor elfoglalta Nagy-Szebent, így ír: „Ich meine, das ist ein Jammer gewesen! O du gottloser, meineidiger Tyrann!“; vagy egy más helyen ugyanazon Báthoryról: „O du tyrannischer Hund, wie grassierst du in deine arme unschuldige Unterthanen! Gott wird dich wohl darum finden!“ stb. Érdekesek a magyar nevű, de szász nemzetiségű *Forgács Mihály* naptár feljegyzései is (1563—1633 közt élt.) Tulajdonképen mézáros volt, de a város ügyeinek intézésében tevékeny szerepe volt; feljegyzéseit a város állítólagos alapításával (1203) kezdi, melyek természetesen az ő saját korára, a XVII. század első tizedeire nézve bírnak kútfőértékkel; feljegyzéseit 1694-ig mások folytatták. *Teutsch József* (1702—1770) már nem annyira, mint krónikás, hanem mint rendszeres feldolgozó talált helyet a kötetben; így megírta a Barczaság történet-földrajzi monographiáját; összállította Erdélynek, főleg a Barczaságnak krónikáját; s azonfelül több kisebb-nagyobb értékű történeti feljegyzése maradt hátra kéziratban, melyeknek kiadása kívánatos volt; Teutsch működésének irányához hasonló *Tartler Tamásé* (1700—1770), ki prázsmári (Tartlau) ev. pap korában megírta a „Tartlauer Chronica“-t, a községnek történetét. *Massa Simon* (1536—1605) brassai ev. pap, kit egyik krónikás „crypto-calvinistá“-nak nevez és hivatalbeli utóda *Fuchs Márkus* (1557—1619) krónikája: *Chronica rerum ab Ungarie regibus, Transsilvaniae, Valachiae Moldaviaeque principibus atque Vayvodis ab anno Christi 990 ad 1619 usque gestarum seriem continens*, már általános története nemcsak hazánknak, hanem az egykor vele összefüggő mellékterületeknek is. *Nösner Simon*, miként Massa és Fuchs, — szintén megírta Magyar- és Erdélyország összefüggő krónikáját, 774 Kr. u. — 1619-ig, halála éveig, melynek azonban első része teljesen értéktelen, mert tulajdonképen csak compilatio ismert s már nyomtatásban is megjelent középkori krónikásokból. 1570-től kezdve egykori eseményekről adván tudósítást, használható kútforrás. *Benckner Pál* (1653—1719) feljegyzései azért fontosak, mert Erdély történetének talán egyik legváltozatosabb koráról szólnak s a mi feltűnő, több helyen a régi cyrillbetűket használta, az u. n. bojárírást, feljegyzéseinek nyelve felváltva latin, német, bár pl. a Béli-féle mozzgalom leírásánál magyarul ír.

A felsoroltakon kívül még számtalan krónikásról van szó a kötetben, kiknek részletesebb ismertetését mellőzve, csak a neveket említjük fel. Ilyenek *Nekesch-Schuller Dániel* (1606—1664 kör.), ki egykori eseményekről írt, jobbára saját önéletírása keretében; *Düek József* (1814—1883), *Thobiae Christian* (Keresztély) (1543—1589), kinek nevéhez naptárfeljegyzések fűződnek. — A Kemény József gr. kiadásából (*Deutsche Fundgruben*. Klausenburg. 1839.) már ismert *Ostermayer Jeromos*, ki a XVI. század történetére nézve

tartott fenn számukra becses adatokat. *Grüngrass Lukács*, ki a XVI. század elején élt, és „Scheda memorialis“ címmel az 1526—28 közt lefolyt eseményeket ismerteti latinul. — *Ziegler Márton* († 1716) inkább mint történeti adatgyűjtő érdemel megemlítést; *Kertsch Lőrincz*, a XVI. század második feléből; naptárfeljegyzései vannak, miként Cornelius Honterusnak és Marcellus Honterusnak is, ugyancsak a XVI. századból.

Mint e felsorolásból is látható, a kötetben nagybecsű adatkészlet van letéve, melyeket Erdély, főleg azonban a szászság történetének megírásánál mellőzni nem lehet; nagyon megkönnyíti a kötet kezelését a nagy gondnal egybeállított tárgymutató is, mely a tudós szerkesztők (Julius Gross és Wilhelm Seraphin) lelkiismeretességét mutatja. Csak azt nem értjük, hogy miért nem használnak a szövegben is „Brassó“-t, ha már a címlapon azt írják s miért ragaszkodnak oly mereven a „Kronstadt“, „Kronstädter“ elnevezésekhez, melyeknek, s ezt a tudós szerkesztők bizonyára tudni fogják, semmi létjogosultságuk nincs — Magyarországon! —

Dr. Lukinich Imre.

Lange: Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart.

7-te Auflage von H. *Cohen* Professor in Marburg. Leipzig, (Baedeker J.) 1902. 2. Bd. 535 + 573 lap. Ára kötve 15 márka.

Az egykori nagyírű zürichi és marburgi tanárnak e nevezetes és ismeretes művét 7-ik kiadásban *Cohen* marburgi tanár tette közzé és bőven gazdagította azt egy életrajzi elő- s egy kritikai zárszóval. 1865-ben jelent meg első s 1872-ben második kiadásban. 1877. óta francia és angol fordításban is megjelent.

Materialismus alatt Lange művében a természet-bölcsélet egész terjedelme értendő, a melyben közelebbről elméletileg tekintve a tudományoknak legegyszerűbb elvi megállapítását, s gyakorlatilag az Isten és az emberszeretet ethikai ideáljának fölépítését tekintette életfeladatának. Így az ő művével beigazolta a kritikai idealismus jogosultságát s legyőzte a materialismust a maga összes vonatkozásaiban.

Művében kimutatta, hogy a materialismus, mint világnézet, elv és rendszer gyümölcstelen s tarthatatlan, vizsgálódási módszerének egyedüli tudományos jogosultsága azonban kétségtelen. Ebből következik, hogy a materialismust Wundt, Spencer és Höfding módjára az idealismussal kell kiegészíteni.

S hogy Lange a természettudományi térnek kritikai felfogásával kapcsolatban a maga életgyökerében fogta föl az ethikai világnézetet.